

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Софієвої Ханім Раміз кизи на тему
«Психологічні критерії оцінки професійної придатності рятувальників
Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської
Республіки», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»**

1. Актуальність теми виконаної роботи.

Одним із пріоритетних напрямків державного будівництва є створення сучасних державних інститутів сектора безпеки та оборони, що відповідають міжнародним стандартам. Це стосується і служб порятунку та подолання надзвичайних ситуацій. В цьому контексті актуальність представленого дисертаційного дослідження Софієвої Ханім Раміз кизи не викликає сумніву та визначається тим, що останнім часом в Азербайджанській Республіці об'єктивно підвищуються вимоги до особистості та діяльності рятувальників. Поряд із комплексом правових, медичних та кадрових заходів із відбору кандидатів на службу в підрозділи Служби Порятунку Особливого Ризику (СПОР) Міністерства з надзвичайних ситуацій (МНС) Азербайджану, на сьогодні назріла необхідність змінення формату організації та проведення професійного відбору, включення до нього комплексу психологічних заходів, метою яких повинен стати якісний і достовірний прогноз придатності кандидата на службу.

Сучасний світовий досвід стосовно професійно-психологічного відбору свідчить, що вимоги до рятувальника не повинні бути стабільними, вони повинні змінюватися у процесі зміни змісту і характеру праці та під впливом науково-технічного прогресу. Тому розробка шляхів і засобів підвищення ефективності й достовірності довгострокового прогнозу придатності кандидата до професійної діяльності в підрозділах СПОР МНС Азербайджанської Республіки має враховувати досвід проведення професійно-психологічного

відбору в Україні та інших країнах, а також соціально-економічний і моральний розвиток суспільства, різноманітні психологічні особливості довгострокового прогнозування.

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження авторкою теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено критеріальну основу психологічної оцінки професійної придатності рятувальників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки, всебічно опрацьовано психологічні особливості довгострокового прогнозу професійної придатності рятувальників.

Вагомим науково-практичним досягненням слід вважати проведені процедури валідації психодіагностичного інструментарію для професійно-психологічного відбору рятувальників з урахуванням мовного питання та культуральних особливостей Азербайджанської Республіки. Авторка взяла участь у підготовці робочого варіанту чотирьох психодіагностичних методик, які використовувались при проведенні прогнозу професійної придатності кандидатів на службу та працівників підрозділів СПОР МНС України.

Значним науковим здобутком є розробка формули усередненої моделі успішного (ефективного) рятувальника Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки, яка включає наступні особистісні, емоційно-вольові, мотиваційні, комунікативні, а також когнітивні якості: вибірковість у спілкуванні, інтроверсію, гуманність, емпатію, цілеспрямованість, самовпевненість, загострене почуття обов'язку, старанність, суспільні мотиви, гнучкість та оперативність мислення, раціональну схильність до розумного та виправданого професійного ризику, емоційну стабільність, рухливість.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Позитивної оцінки заслуговує авторський аналіз та узагальнення психологічного компоненту професійної придатності, провідна роль в якому належить професійній мотивації, природним задаткам та професійним здібностям, необхідним для успішного формування динамічного поєднання

різних властивостей особистості, що й забезпечують високий рівень ефективності навчання та подальшої професійної діяльності рятувальника. Авторкою розроблено прогностичну модель успішного (ефективного) рятувальника СПОР МНС Азербайджану, основу якої складають особистісні, емоційно-вольові, мотиваційні, комунікативні, а також когнітивні якості.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У своїй роботі Х. Софієва визначила адекватні змісту загальну мету, об'єкт, предмет, наукову новизну, гіпотезу й інші методологічні та прогностичні складові наукового дослідження. Ґрунтовність виконаного дослідження забезпечується глибоким науковим аналізом основних тверджень і положень роботи, списком використаних й опрацьованих джерел (167 найменувань), застосуванням широкого спектру теоретичних, емпіричних та математичних методів, методично й організаційно виважених дослідницьких процедур. Це дало змогу дисертантці запропонувати нове вирішення наукового завдання щодо визначення психологічних особливостей довгострокового прогнозу рятувальників СПОР МНС Азербайджанської Республіки.

Важливим є також те, що результати дослідження дістали апробацію на науково-практичних конференціях, відображені у 11 публікаціях, серед яких розділ у колективній монографії, наукові статті, опубліковані як у наукометричних виданнях України, так і за кордоном.

5. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Безперечними практичними здобутками роботи є те, що розроблені методичні рекомендації та практичні технології дають змогу удосконалити професійний відбір кандидатів на службу та підбір при кадровому переміщенні рятувальників, підвищити ефективність і надійність довгострокового прогнозу професійної придатності та подальшої успішності професійної діяльності працівників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки. Застосування під час професійно-психологічного відбору

запропонованого алгоритму здійснення довгострокового психологічного прогнозу професійної придатності рятувальників СПОР МНС Азербайджану, сприятиме визначенню прогностичного висновку про придатність-непридатність кандидата на службу та перспектив його подальшої професійної діяльності. Результати дослідження використано при підготовці низки проектів нормативно-правових документів МНС Азербайджанської Республіки та впроваджено у систему професійно-психологічного відбору курсантів Академії МНС Азербайджанської Республіки.

6. Оцінка змісту дисертації та її завершеність загалом.

Дисертація складається з анотації, чотирьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. У роботі чітко представлений науковий апарат дослідження, визначено завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно вибудовуються зі змісту основної частини дисертації.

У **першому розділі** «Професійна придатність майбутнього рятувальника Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджану, як мета професійного відбору» розкрито основні положення загальної методології дослідження, представлено результати аналізу концептів «професійна придатність», «професійна успішність», «ефективність праці», наведено психологічний аналіз особливостей довгострокового прогнозу професійної придатності, успішності та ефективності професійної діяльності працівників ризиконебезпечних професій.

Констатовано, що глибокий аналіз існуючих підходів до проблеми професійної придатності, дозволив розглянути професійну придатність майбутнього рятувальника СПОР МНС Азербайджану як сукупність якостей, властивостей людини, що визначають успішність формування придатності до діяльності у складі підрозділу СПОР МНС Азербайджану, та як сукупність наявних сформованих професійних знань, навичок, умінь, а також психологічних, фізіологічних та інших якостей та властивостей, що забезпечують ефективне виконання завдань за призначенням.

У другому розділі «Дизайн дослідження» розкрито концептуальні основи прогностики та особливості побудови психологічного прогнозу професійної придатності рятувальників служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки», узагальнено досвід проведення українською психологічною спільнотою довгострокового прогнозу професійної придатності працівників сектору безпеки та оборони України та обґрунтовано важливість включення в систему професійного відбору працівників МНС Азербайджану психологічної складової.

Визначено методичний інструментарій емпіричного дослідження, до якого увійшли, як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження, в тому числі метод спостереження, індивідуальна психологічна бесіда, метод анкетування, метод експертних оцінок, психодіагностичний метод, методи математичної статистики. Психодіагностичний комплекс дослідження склали такі методики: «16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела», «Акцентуація характеру і темпераменту К. Леонгарда - Г. Шмішека», «Діагностика мотиваційної структури особистості» (В. Мільман), «Інтелектуальна лабільність» (А. Лурія).

Науково-дослідна робота за темою дисертації проводилася на базі підрозділів Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджану, які знаходяться в м. Баку та на Апшеронському півострові. У дослідженні прийняли участь 145 осіб (з них: 46 рятувальників, 13 рятувальників-десантників, 22 рятувальника-водолаза, 12 рятувальників-кінологів, 36 рятувальників-охоронців, 11 рятувальників-піротехніків та 5 рятувальників-хіміків). Всі досліджувані були розділені на дві групи: успішних (ефективних) та не успішних (не ефективних) рятувальників.

У третьому розділі «Психологічні особливості професійної діяльності працівників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки» наведено психологічний аналіз основних професій Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки. Зокрема, детально проаналізовано зміст професійної діяльності, вимоги до знань та

вмінь, визначенні стрес-фактори професійної діяльності, типові помилки, медичні обмеження та професійні захворювання таких фахівців як «рятувальник-охоронець», «рятувальник», «рятувальник-кінолог», «рятувальник-водолаз», «рятувальник-десантник», «рятувальник-сапер», «рятувальник-хімік». Заслужує на схвалення аналіз та систематизація всіх рятувальних операцій за участю зазначених категорій фахівців-рятувальників за останні роки.

У **четвертому розділі** «Визначення основних компонентів прогностичної моделі професійної придатності рятувальників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки» репрезентовано аналіз та інтерпретацію емпіричних даних, за результатами яких обґрунтовано психологічний профіль особистості рятувальника СПОР МНС Азербайджану, досліджено типи акцентуацій характеру особистісно-мотиваційний профіль, інтелектуальну лабільність рятувальників. При цьому слід відзначити добротність та глибину проведеного емпіричного дослідження, високий рівень релевантності та наукової достовірності отриманих даних.

За результатами дослідження встановлено кореляційні зв'язки показників за психодіагностичними методиками серед ефективних (успішних) та не ефективних (не успішних) рятувальників, а також основні компоненти прогностичної моделі професійної придатності рятувальника Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки.

Дисертацію можна вважати завершеною науковою працею.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

У цілому, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів дослідження Софієвої Ханім Раміз кизи, зазначимо окремі дискусійні положення та висловимо зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Для нас дискусійним залишилось питання стосовно ототожнення основних понять дисертаційного дослідження «оцінка професійної придатності» та «довгостроковий прогноз професійної придатності», і як ці два поняття співвідносяться із розглянутими у роботі феноменами «успішності» та

«ефективності» професійної діяльності, тому бажано почути авторську позицію з цього приводу.

2. Розділ 3, в якому розглядаються психологічні особливості професійної діяльності працівників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської республіки, на наш погляд, дещо перевантажений інформацією стосовно змісту професійної діяльності різних категорій фахівців-рятувальників СПОР, зокрема організаційними, тактичними, технічними аспектами діяльності та підготовки фахівців, їх функціональними обов'язками тощо.

3. Системному відображенню й концептуалізації проведеного теоретико-емпіричного дослідження, на нашу думку, сприяла б розробка та презентація структурно-логічної схеми (моделі) психологічних критеріїв оцінки професійної придатності рятувальників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки.

4. Крім запропонованої авторкою батареї психодіагностичних методик для проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в підрозділи СПОР МНС Азербайджанської Республіки, бажано було також застосувати інтерактивні психологічні методи оптимізації довгострокового прогнозу успішності професійної діяльності працівників, які сприятимуть, в тому числі вивченню таких рис особистості кандидатів на службу, як відповідальність, наполегливість, обов'язковість, соціальна компетентність, готовність до співпраці, працьовитість, незалежність та інших, які за думкою здобувачки часто залишаються поза діагностикою.

5. Окремі громіздкі таблиці, наведені у роботі, зокрема табл. 1.1., 3.1, 3.4, 4.14, 4.15 доцільно було розмістити у додатках.

8. Ідентичність змісту анотації й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в анотації, відображають основні положення дисертації. Оформлення дисертації відповідає державному стандарту, що висувається до такого роду наукових робіт.

9. Висновок.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що дисертація на тему «Психологічні критерії оцінки професійної придатності рятувальників Служби Порятунку Особливого Ризику МНС Азербайджанської Республіки», є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що відповідає чинним вимогам до дисертації такого рівня (пп. 10-12 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. №167 та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р.), а її авторка Софієва Ханім Раміз кизи заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю «Психологія».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри психології

Національного університету

«Одеська юридична академія»

доктор психологічних наук, професор,

Василь ЛЕФТЕРОВ

Підпис засвідчую,

проректор з міжнародних зв'язків

Національного університету

«Одеська юридична академія»

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України,

Заслужений діяч науки і техніки України

В'ячеслав ТУЛЯКОВ